

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:15.05.2022 ✓Accepted/Kabul:29.07.2022

DOI:10.30794/pausbed.1116964

Research Article/Araştırma Makalesi

Boşnak, B. (2022). "Sivil Toplum Çalışmalarında Yarı Yapılandırılmış Mülakatlar: Sahadan Örnekler", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2022 Sayı 51: Özel sayı 1, Denizli, ss. Ö239-Ö255.

SİVİL TOPLUM ÇALIŞMALARINDA YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKATLAR: SAHADAN ÖRNEKLER

Büke BOŞNAK*

Öz

Bu makalede sivil toplum ve nitel çalışmalarda önemli bir metodolojik araç olan yarı yapılandırılmış mülakat yönteminin incelikleri ve kısıtlılıkları incelenmektedir. Yarı yapılandırılmış mülakatlar yoluyla araştırmacılar, araştırmaya konu olan bireylerin deneyimleri, görüşleri, duyguları ve motivasyonlarının çeşitli yönleri hakkında başka yöntemlerle elde edilmesi zor olabilecek ve derinlemesine açıklama sunan verilere erişebilirler. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış mülakatın tanımından yola çıkılarak çeşitli mülakat şekilleri detaylandırılmış ve özellikle Türkiye'deki sivil toplum çalışmalarından örnekler sunulmuştur. Bilgi üretim sürecinin her bir aşamasında düşünülmesi gereken ve araştırmanın bütünü etkileyen konumsal ve düşünümsellik, katılımcılara erişim ve yakınlık kurma, etik meseleler ve etkileşim gibi en temel konular ve sahada karşımıza çıkabilecek güçlükler mevcut literatürün analizine ve yazarın kişisel saha deneyimlerine dayalı bir şekilde tartışılmıştır. Çalışmada tüm bu tartışmalar üzerinden yarı yapılandırılmış mülakatların önemli bir yöntem bilimi olduğu vurgulanarak, yarı yapılandırılmış mülakatların araştırma sürecinin bir parçası olarak nasıl etkili bir şekilde kullanılacağına dair kuramsal ve pratik önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yarı yapılandırılmış mülakatlar, Saha çalışması, Sivil toplum çalışmaları, Nitel çalışmalar, Araştırma metodları.

SEMI-STRUCTURED INTERVIEWS IN CIVIL SOCIETY STUDIES: NOTES FROM THE FIELD

Abstract

This article examines the details and limitations of the semi-structured interviews as one of the important methodological tools in civil society and qualitative studies. Through the semi-structured interview method, researchers have access to data that provides in-depth explanations about various aspects of the experiences, opinions, emotions, and motivations of the individuals who are the research subjects, which may be challenging to obtain with other methods. The study details different types of semi-structured interviews and presents examples from civil society studies in Turkey. Based on the analysis of the existing literature and the author's field study experiences, the article discusses fundamental issues such as positionality and reflexivity, establishing rapport and access to participants, ethical issues and interaction, and the difficulties in each stage of the knowledge production process. The study emphasizes that semi-structured interviews are an important methodology, and presents theoretical and practical recommendations for researchers.

Keywords: Semi-structured interviews, Fieldwork, Civil society studies, Qualitative studies, Research methods.

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İSTANBUL.
e-posta:buke.bosnak@bilgi.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-4392-9824>)

1. GİRİŞ

Sivil toplum üzerine yapılan araştırmalar, 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa'da ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler ve demokrasi hareketinden ilhamla sivil topluma dair tartışmaların yeniden canlanmasıyla ivme kazanmıştır. Esasında, 1989 devrimlerinin ardından sivil toplum, yalnızca Doğu Avrupa'da değil tüm dünyada farklı çevreler ve koşullar bağlamında ele alınmış ve özerklik, örgütlenme ve özel alan kavramları çerçevesinde tartışılmıştır (Kaldor, 2003). Akademik yazında yer alan canlı tartışmalar, aynı zamanda Birleşmiş Milletler'in (BM), Dünya Bankası'nın ve Avrupa Birliği'nin (AB) gündemini de etkilemiş ve sivil toplumun güçlendirilmesi ve politika yapım süreçlerine katılımı tüm politika alanlarını şekillendiren bir etmen haline gelmiştir. AB Genişleme Politikası kapsamında AB'nin sivil topluma yaklaşımı, sivil toplum kuruluşlarının (STK) geliştirilmesinin demokratikleştirmenin özendirilmesi ve derinleştirilmesinde etkili bir strateji olduğu fikrine dayanmaktadır. Ancak son dönemde sivil toplumun küresel olarak ciddi zorluklarla yüz yüze olduğuna dair güçlü işaretler baz alındığında, Batılı ülkeler de dahil olmak üzere farklı ülkeler için "sivil alanda küresel tehlike" nitelemesi yapılmaktadır ve daralmakta olan sivil alanın olağanüstü bir durum arz etmesi söz konusudur (Van der Zee, 2017).

Sosyal bilimler akademik yazınına bakıldığında, sivil toplum ve toplumsal hareketler çalışmalarının birbirinden ayrı bilgi alanları olarak geliştiği görülmektedir. Della Porta (2020), teorik ve ampirik örtüşme noktaları olan bu çalışma alanları arasında köprüler inşa etmenin önemine dikkat çekmektedir. Della Porta'nın görüşünden hareketle bu makalede, sivil toplum çalışmalarını sivil toplum kuruluşlarını, gönüllülüğü, hayırseverliği, üçüncü sektörü ve toplumsal hareketleri içine alan ve birbiriyle etkileşime giren bir bilgi alanı olarak tanımlamaktayım. Günümüzde sivil toplum çalışmaları sadece sosyolojinin bir alt alanı değil, disiplinlerarası bir alan olarak da görülmektedir. Aslına bakılırsa, sosyolojik araştırmanın siyaset bilimi, tarih, psikoloji, işletme, antropoloji ve kültürel çalışmalarla etkileşimi, sivil toplum çalışmalarının şaşırtıcı şekilde büyümesinin önemli bir nedenidir (Klandermans ve Staggenborg, 2002). Disiplinlerarası etkileşim ve çalışmalar, sadece kuramsal ve ampirik çalışmaların artmasına değil, aynı zamanda metodolojik yaklaşımların gelişmesine ve çeşitlenmesine de katkıda bulunmuştur.

Sivil toplum alanında yaşanan dönüşümler, Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda farklı boyutlarıyla derinlemesine bir şekilde irdelenmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'deki sivil toplum literatürünün ayrıntılı bir analizi bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Nitekim aşağıda da görülebileceği üzere, Türkiye'deki sivil toplum çalışmaları hem genel hem de tarihsel ve çağdaş meseleleri ele almaktadır. Türkiye'de sivil toplum üzerine olan bazı önemli araştırmalar devlet ve sivil toplum ilişkisine (Doyle, 2017; Heper, 1992; Kalaycıoğlu, 2002; Mardin, 1969; Şahin ve Akboğa, 2019), sivil toplum ve demokratikleşme arasındaki bağlantıya (Keyman ve İçduygu, 2003; Şimşek, 2004), sosyal hareketlere (Çetinkaya, 2015), gönüllülük çalışmalarına (Akboğa, 2017; Erdoğan vd., 2020), hayırseverliğe (Campbell ve Çarkoğlu, 2019) aktif vatandaşlık ve katılım ilişkisine (Bee ve Kaya, 2017; Çakmaklı, 2015), sivil toplum üzerindeki AB etkisine ve Avrupalılaştırma sürecine (Boşnak, 2016; Kaliber, 2016; Rumelili ve Boşnak, 2015; Zihnioglu, 2013), yeni sivil aktivistlere (Zihnioglu, 2018), sivil toplumda daralan alan tartışmalarına (Yabancı, 2019) ve son dönemlerde ciddi bir artış gösteren göç alanındaki sivil toplum faaliyetlerine (Boşnak, 2021; Nimer, 2020; Sunata ve Tosun, 2019) odaklanmaktadır. Ayrıca sivil toplum alanındaki önemli örgütlenmelere baktığımızda kadın hareketi ve örgütleri (Arat, 2008; Arat, 2022; Coşar ve Onbaşı, 2008; Diner ve Toktaş, 2010; Tekeli, 1995) ve çevreci sivil toplum (Adaman vd., 2022: 212-218; Adem, 2005; Kadirbeyoğlu vd. 2017; Parker vd., 2013) üzerine kapsamlı araştırmalar yapıldığı göze çarpmaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye'de var olan ilgili yazın son derece zengindir ve toplumsal olayları çok boyutlu olarak tartışmaktadır. Buna karşın, Türkiye'deki sivil toplum çalışmalarının metodolojik olarak değerlendirilmesi son derece sınırlı kalmıştır. Türkiye uluslararası ilişkiler literatüründe, yalnızca Kaliber (2022) bu konuyu "Niteliksel Mülakatlarda Düşünsel Yaklaşım Üzerine Yeniden Düşünmek" isimli çalışmasında kapsamlı bir biçimde ele almıştır. Bu makalede ise sivil toplum araştırmaları üzerinden yarı yapılandırılmış mülakatların tanıtılması ve yarı yapılandırılmış mülakatların nasıl yapıldığının ve temel meselelerin öneminin tartışmaya açılması ana amaç olarak belirlenmiştir.

Dolayısıyla bu makale, sivil toplum ve nitel çalışmalarda önemli bir metodolojik araç olan yarı yapılandırılmış mülakat yönteminin inceliklerini ve kısıtlılıklarını kendi saha deneyimim üzerinden anlatmayı ve alanda çalışan öğrenciler ve akademisyenlere öğrenme sürecini aktarmayı ve süreci anlamlandırmayı aşağıdan yukarıya (*bottom up*) yaklaşımla hedeflemektedir. Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile araştırmacılar bireylerin deneyimleri, görüşleri, duyguları ve motivasyonlarının çeşitli yönleri hakkında başka yöntemlerle elde edilmesi zor olabilecek

verilere erişme imkanına sahip olurlar. Nitel araştırma yöntemleri ile ilgili esas yanlışlığı, nicel yöntemlere kıyasla daha “kolay” olduğu ve bu yüzden de göreceli olarak “daha az eğitim” gerektirdiği şeklindeki algıya dayanmaktadır (Mosley, 2013:27; Süleymanoğlu-Kürüm, 2021:150). Doktora programlarında, nitel araştırma metodları ile ilgili dersler açılıyor olsa da yarı yapılandırılmış mülakatlar nitel çalışmalar bağlamında kısıtlı konulara odaklanarak anlatılmaktadır. Bu çalışma yarı yapılandırılmış mülakatların önemli bir yöntemliliği olduğunu iddia etmekte ve yarı yapılandırılmış mülakatların araştırma sürecinin bir parçası olarak nasıl etkili bir şekilde kullanılacağına dair kuramsal ve pratik öneriler getirmektedir. Kuşkusuz ki hem eğitimin hem de pratiğin -başka bir deyişle “yaparak öğrenmenin” (*learning by doing*)- mülakatlarda önemli bir rolü vardır. Kendi çalışmalarımda 2005 yılında Brüksel’de Avrupa Komisyon’unda başlayan saha deneyimim, yıllar içinde sivil toplum çalışmaları özeline odaklanmış ve farklı şehirler ve ülkelerde yaptığım araştırmaların belkemiğini oluşturmuştur.

Bu çalışmanın ilk bölümünde yarı yapılandırılmış mülakatların tanıtımı yapılmakta ve sivil toplum çalışmaları yazınındaki önemi vurgulanmaktadır; ayrıca Türkçe ve İngilizce dilinde ortaya konulan çalışmalardan örnekler verilmek suretiyle çeşitli kullanımlar üzerinde durulmaktadır. Sivil toplum çalışmaları dahilinde yarı yapılandırılmış mülakatlar; sözlü tarih, yaşam öyküsü, kilit kişilerle mülakatlar (*key informant interviewing*) ve odak grup mülakatları (*focus group interviewing*) olarak dört ana şekilde sınıflandırılmaktadır (Blee ve Taylor, 2002). İkinci bölümde, sivil toplum ve zorunlu göç alanındaki saha çalışmasından yola çıkarak saha çalışmasını planlama, veri toplama ve verilerin işlenmesi ve son olarak analizi süreçleri detaylandırılmıştır. Araştırmacının rolü ve konumu/konumsallığı (*positionality*) nitel çalışmaların merkezinde yer alır ve araştırmanın tüm aşamalarını etkiler. Bu bağlamda, daha planlama aşamasında haritalandırma, katılımcıların tanımlanması ve belirlenmesi, katılımcılara erişim ve etik konusu oldukça önemlidir. Veri toplama aşamasında onay alınması, yakınlık kurma (*rapport*), mülakat sırasında soru tipleri, akış ve teknik konularına dikkat edilmesi ve düşünömsellik (*reflexivity*) meselelerine odaklanmak önem taşımaktadır. Verilerin işlenmesi ve analizi aşamasında ise araştırma süreçlerini tekrar gözden geçirmek ve araştırmacının rolü ve konumu/konumsallığı üzerinde tekrardan düşünmek, mülakat analizlerinin nasıl yapıldığına etki etmektedir. Sonuç bölümünde tüm tartışmaların kısa bir değerlendirmesi yapılmakta ve bu yöntemi kullanacak olan araştırmacıların sahadaki zorlukların üstesinden gelebilmeleri için öneriler sunulmaktadır.

2.SİVİL TOPLUM ÇALIŞMALARINDA YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKATLAR

Nitel araştırmalarda yarı yapılandırılmış mülakat en yaygın veri toplama biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mosley (2013), şartıcı bir şekilde sosyal bilimlerde mülakatların yaygın olarak kullanılmadığına vurgu yapmaktadır. Türkiye’de sivil toplum üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu ise nitel veri analizine dayanmakta ve vaka çalışmaları genellikle mülakat yöntemini kullanmaktadır. Bu bölüm yarı yapılandırılmış mülakat yöntemini tanımlamakta, sivil toplum çalışmalarında yöntemin önemine işaret ederek Türkiye’de sivil toplum üzerine yapılan çalışmaları yarı yapılandırılmış mülakatlar üzerinden sınıflandırmaktadır.

Mülakat en basit şekliyle “*amacı olan bir sohbet*” (Robson, 1993: 228) olarak tanımlanabilir. Mülakatlarda amaç konu hakkında bilgi toplamaktır. Sosyal bilimlerde araştırmacılar farklı amaçlar için mülakatları kullanabilir; teori oluşturma, anket tasarımı, yorumlama ve hipotez test etmek bu amaçlara örnek olarak verilebilir. Aşağıdaki çalışmalarda görüleceği gibi mülakatlar ya esas yöntem olarak ya da birkaç ampirik araçtan biri olarak kullanılabilirler. Nitel araştırmalarda, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış mülakat şeklinde iki temel mülakat türünden bahsetmek mümkündür. Yapılandırılmamış mülakatta araştırmacı tek veya daha fazla soru sorabilir ve katılımcıyı serbest bırakarak mülakatı gerçekleştirebilir. Bu yönüyle mülakat, bir sohbete benzeme eğilimindedir. Bu makalenin konusu olan yarı yapılandırılmış mülakatta ise araştırmacı, açık uçlu sorulardan oluşan bir mülakat rehberi (*interview guide*) hazırlar ve bu sorular doğrultusunda mülakatı gerçekleştirir. Sorular genelde her katılımcıya sistematik ve tutarlı bir şekilde, bazen belirli bir sırayla sorulur, ancak eş zamanlı olarak görüşmecilere konunun dışına çıkma özgürlüğü de verilir; bunun anlamı bağlama göre araştırmacıların süreci yönetebileceğidir ve aslında hazırlanan standart soruların ötesinde bir araştırma yapımları beklenmektedir (Lune ve Berg, 2017: 69). Görüşülen hedef kitleye bağlı olarak sorular farklı şekillerde çerçvelendirilerek formüle edilebilir. Örneğin feminist örgütlerde genellikle hiyerarşik bir örgütlenme biçimi yoktur ve dolayısıyla da “liderler” yerine “feminist aktivistler” ya da “feminist gönüllüler” sözcüklerini kullanmak daha yerinde olacaktır. Ayrıca, mülakatın bağlamı ve kültürel farklılıklar da yarı yapılandırılmış mülakatlarda önemli rol oynayan faktörler arasında yer almaktadır.

Mülakat öncesinde, katılımcıdan izin alınarak görüşme kaydedilebilir. Takip niteliğindeki sorular da mülakatları daha net konumlandıracağı ve anlamlandıracağı için bu soruları mülakat sürecinde kullanmak elzemdir. Yarı yapılandırılmış mülakatın dikkate değer güçlü bir yönü, esnekliğe sahip ve etnografiye kıyasla daha düşük maliyetli olmasıdır. Son olarak, Bryman ve Bell'in (2019: 242) belirttiği üzere yarı yapılandırılmış mülakatlarda mülakat süreci, "görüşülen kişilerin sorunları ve olayları nasıl yorumladıklarını ve anlamlandırdıklarını ortaya çıkarmak için tasarlanmıştır". Tüm bu meseleleri aşağıdaki bölümde kendi saha çalışmamdan somut örneklerle daha derinlemesine anlatmaya çalışacağım.

Sivil toplum çalışmalarında, yarı yapılandırılmış mülakat yönteminin değerli katkılar sunduğu akademik yazında gösterilmiştir. Bu katkılar şöyle sıralanabilir: Geniş ve farklı kesimlerden grupları temsil eden üyelerin ve aktivistlerin motivasyonlarına ve perspektiflerine erişim sağlamak, gruplar tarafından yapılan açıklamaların anlamsal bağlamını kavramak, hem aktivistlerin sivil topluma katılımlarını nasıl değerlendirdikleri hem de sosyal dünyalarını nasıl gördükleri üzerinden anlam incelemesini mümkün kılmak, toplumsal hareket aktivizmi hakkında bütünsel bir bakış açısı geliştirmek, araştırmacıların kolektif ve bireysel kimliklerin inşasını anlamlandırmasına olanak sağlamak, insan unsurunu (*human agency*) analizin merkezine yerleştirmek ve mesajların sivil toplum üyeleri arasında nasıl algılandığının incelenmesine olanak tanımak (Blee ve Taylor, 2002: 93-97). Tüm bu akademik tartışmalar, sivil toplum çalışmalarında yarı yapılandırılmış mülakatların önemine ve potansiyeline dikkat çekmektedir. Bu katkılarının çeşitli boyutlarını, Türkiye'deki sivil toplum literatürü üzerine yaptığım aşağıdaki değerlendirmede görmek mümkündür.

Blee ve Taylor (2002) "*Toplumsal Hareketler Araştırmalarında Yarı Yapılandırılmış Mülakatlar*" isimli çalışmalarında yarı yapılandırılmış mülakatları sözlü tarih, yaşam öyküsü, kilit kişilerle mülakat ve odak grup mülakatları olmak üzere dört kategoride sınıflandırmaktadır. Bu bölümde, söz konusu sınıflandırmayı Türkiye'deki sivil toplum literatürü üzerinden yapmayı deneyeceğim. Amacım araştırmacılara yarı yapılandırılmış mülakatların çeşitlerini tanıtmak ve Türkiye'deki yazını bu sınıflandırmaya tabi tutmak olarak özetlenebilir. Ayrıca, ileride yapılacak çalışmaları çeşitlendirmek açısından da yarı yapılandırılmış mülakatların çok çeşitliliğini vurgulamak faydalı olacaktır.

Sözlü tarih, yarı yapılandırılmış mülakatları geçmişi yeniden keşfetmenin ve yeniden yorumlamanın bir aracı olarak görmektedir. Sözlü tarih mülakatları, aslında geleneksel tarih yöntemlerinde yazılı belgelerde "sessizleştirilmiş deneyimleri" göstermek ihtiyacından doğmuştur. Bu bağlamda araştırmacılar, sözlü tarih mülakatlarını mevcut toplumsal hareketlerin geçmiş dönemlerini veya geçmiş dönemlerin toplumsal hareketlerini anlamak ve feminist çalışmaların bir aracı olarak kullanırlar (Blee ve Taylor, 2002:102; Gluck ve Patai, 1991; Valocchi,2010). Türkiye yazınında, sözlü tarih mülakatları çoğunlukla kadın deneyimleri, cumhuriyet kurumlarında eğitim görmüş seçkinlerin deneyimleri, göç deneyimleri ve kimlik deneyimlerine odaklanmaktadır (Neyzi, 2010:447). Aynı zamanda kamusal alanda da bunun örneklerini görmek mümkündür. Örneğin, Neyzi'nin (2010) işaret ettiği üzere, 1991 yılında Tarih Vakfı'nın kuruluşu ve İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi'nin ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın sözlü tarih mülakatları üzerine yaptığı projeler ve yayınladığı kitaplar, Türkiye'de sözlü tarih mülakatlarının gelişmesinde ve ön plana çıkmasında kilit rol oynamıştır.

Sivil toplum üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda Altan Arslan vd. (2021) yakın zamanda yayınlanan çalışması, sözlü tarih mülakatlarına örnek olarak gösterilebilir. Makalenin metodolojik kısmında yazarlar (2021:3-4) sözlü tarih yöntemini neden ve nasıl kullandıklarını açıklamıştır:

... sözlü tarih yöntemlerini kullanarak, kadınlara yönelik şiddetin bir bileşen olduğu Ocak 1998'de 4320 sayılı Aile Koruma Yasası'nın yürürlüğe girmesinden önceki yıllarda feminist mücadelelerde kilit aktörlerin katılımı ve karşılaştığı zorluklar hakkında bilgi verdi... Sözlü tarih yöntemi, mücadelenin ilk elden kayıtlarını kaydetmek için en uygun yöntemdi...Bununla birlikte, bu çalışma, bu feministler tarafından yaratılan benzersiz stratejilerin yanı sıra, kadına yönelik şiddetin gelişmesiyle ilgilenen ilgili hükümet organlarının tepkilerini, sorumluluklarını ve faaliyetlerini ifade etmek için sözlü tarih yöntemine de dayanmaktadır...Yarı yapılandırılmış mülakat soruları siyasi ortam ve 1980'den sonra hareketin gelişimi hakkında sorular sorarak

başladı ve katılımcıların hareketle ilgili kendi bakış açılarını yansıtılmaları teşvik edilmiştir. Yarı yapılandırılmış sorular araştırmacıların sadece cevaplar elde etmelerini değil aynı zamanda konuşmanın akışı içinde hangi soruların nasıl sorulacağını öğrenmelerini de sağladı.

Bu çalışma dahilinde ve Blee ve Taylor (2002:102) tarafından vurguladığı gibi “sözlü tarih mülakatları bireysel deneyimlerin hikayeleri aracılığıyla sosyal bağlamları anlamaya ve anlatılan hikayeler aracılığıyla geçmişe yönelik deneyimleri kavramaya çalışan bir köprüleme tekniği olarak” karşımıza çıkmaktadır.

Yaşam öyküsü mülakatı “...daha çok bireysel katılımcıların zaman içindeki aktivizm deneyimlerini anlamayı veya protestolar ve toplumsal hareketler gibi makro olaylar ile bireysel eylemler ve kimlikler arasındaki etkileşimi” (Blee ve Taylor, 2002:103) keşfetmeyi amaçlamaktadır. Linden ve Klandermas’ın (2007:185) ifade ettiği gibi yaşam öyküsü mülakatları zamanda yolculuk gibidir, görüşülen kişi ve araştırmacı geçmişe giderek katılımcının hayatının belirli bir bölümünü yeniden oluşturmaya çalışır. Türkiye’de özellikle kadın çalışmaları disiplini, kadınların yaşamına “içeriden” ve kendi deneyimlerinden bakmamızı sağlayan yaşam öyküleri yoluyla kadınların deneyimlerini başka kadınlara aktarabilmeyi sağlamıştır. Akal’ın (2011) “*Kızıl Feministler*” başlıklı kitabı bu türden çalışmalara bir örnek olarak gösterilebilir. Akal (2011), 1970’lerdeki İlerici Kadınlar Derneği’nin tarihini, hareketin içindeki kadınların anlatılarına başvurarak araştırmıştır. Akal’ın altını çizdiği bu önemli nokta, kuşaklar arası aktarım yoluyla birçok yaşam öyküsü mülakatının aynı zamanda ortak noktasıdır. Bu bağlamda yazar, Türkiyeli kadınların 1970’lerdeki faaliyetlerini, düşüncelerini ve duygularını aktarmak için dernek kurucuları ve şube başkanlarıyla mülakatlar gerçekleştirmiştir. Diğer yaşam öykülerinde olduğu gibi bu çalışmada da özellikle katılımcıların geçmişleriyle ilgili öyküleri anlatım şekilleri ve toplumsal hareketlere katılım ve dönemin diğer olaylarıyla bağlantıları dikkat çekicidir.

Yine bu öykülerin anlatısında feminist akademisyenlerin ve Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Kadın Dayanışma Vakfı ve Kadın Merkezi (KAMER) Vakfı gibi kadın örgütlerinin çalışmalarının önemli bir rolü vardır. Örneğin şiddet konusunda yapılan çok sayıdaki yaşam öyküsü ve anlatı derlemesi tarzı çalışma, STK’larının inisiyatifleriyle farklı kitlelere ulaşmış ve kadınların gözünden sessizleştirilmiş hikayeleri gün yüzüne çıkarmıştır. “*Şiddete Karşı Anlatılar: Ayakta Kalma ve Dayanışma Deneyimleri*” (Mor Çatı, 2009) kitabı, Çakır’ın (2011:524) aşağıdaki sözleriyle işaret ettiği üzere deneyim paylaşımı yoluyla alana büyük bir katkı sunmuştur:

Şiddete uğrayan kadınları kurbanlar olarak görmek yerine, şiddeti anlamak ve ona direnme biçimlerini ortaya koymak temel amaçtı. Bu kitapta, çeşitli mesleklerden feminist kadınlar, geçen yirmi yıl içinde Mor Çatı’nın kapısını çalan, sığınma evlerinde değişik sürelerde kalan kadınlarla görüşerek onların deneyimlerini aktarmışlar, böylece ortak belleğe katkıda bulunmuşlardır.

Tüm bu örneklerde görüldüğü gibi yaşam öyküsü mülakatları katılımcıları ve anlatıları hem çalışmanın öznesi hem de kuşaklar arası aktarıcı olarak görmekte ve feminist araştırmalarda sıkça kullanılmaktadır.

Etnografiden türeyen bir yöntem olarak kilit kişi mülakatları, “içerideki” anlayışa/bilgiye erişim sağlamak için kullanılmaktadır. Günümüzde kilit kişi mülakatları, hızlı bir şekilde veri toplamak için uygun maliyetli ve verimli bir “keşif tekniği” olarak nitelendirilmektedir ve katılımcılar konularından dolayı önemli bir bilgi kaynağı olarak algılanmaktadır. Kilit kişiler diğer katılımcılara göre daha ayrıcalıklı olarak kabul edilir ve genellikle konularından dolayı uzman bilgisine sahip oldukları için seçilirler. Kilit kişiler bağlama göre seçkinler, topluluk liderleri veya uzmanlar olabilir. Toplumsal hareketler literatürüne baktığımızda bu yöntemle araştırmacıların sosyal-psikolojik sorulara veya organizasyonel konulara odaklandığını görürüz (Blee ve Taylor, 2002: 105). Öte yandan kilit kişi mülakatlarını feminist analiz (*feminist analysis*) kullanarak inceleyen araştırmacılar ise kilit kişileri çevreleyen güç ve ayrıcalığın kilit kişi mülakatlarının istemeden daha az katılımcı ve çıkar ilişkilerini besleyen bir süreç yol açabileceğini öne sürer (Lokot, 2021). Aşağıda saha çalışmasının planlanması kısmında (Bakınız bölüm 4.1.) daha detaylı anlatılacağı gibi kendi çalışmamda haritalanma stratejisinde kilit kişi mülakatları, sahayı tanımak ve “içerideki” bilgiye erişmek için sıkça kullandığım bir yöntem olmuştur. Burada amaç, zorunlu göç alanında sahadaki STK’ları ve kilit aktörleri ve ilişkiler ağını haritalandırmaktır. AB’nin çevre örgütlerinin üzerine olan etkisini incelediğim çalışmamda (Boşnak, 2016) ise kilit kişi mülakatlarını Türkiye’deki AB projelerinin STK’lar üzerindeki etkisini değerlendirirken kullanmıştım. Bu çalışmada özellikle AB projeleri koordinatörü veya proje sorumlusu ve/veya yürütülen AB projelerinde yer alan çalışan kişilerle mülakatlar gerçekleştirdim. Aynı zamanda AB Türkiye

Delegasyonu'nda sivil toplum ve çevre birimden sorumlu kişilerle de yarı yapılandırılmış uzman mülakatları yaptım. Uzman mülakatlarında niyetim AB'nin bakış açısını, araçlarını, hedeflerini ve programlarını anlamaktı. Kilit kişiler konularından dolayı hem AB adaylık sürecinin hem de proje sürecinin farklı aşamaları hakkında sağlayacakları bilgi bağlamında seçilerek araştırmada ilerlendi.

Odak grup mülakatları, küçük bir grupta, katılımcıların mevcut konuya ilişkin algılarını, duygularını, tutumlarını ve fikirlerini anlamak amacıyla titizlikle planlanan tartışmalardır (Barbour ve Kitzinger, 1999). Odak grup mülakatları yöntemi sadece katılımcıların herhangi bir konudaki düşünce ve tutumlarını öğrenmek için kullanılmaz, aynı zamanda bu düşünce ve tutumların arkasında yatan değerlerin, deneyimlerin, normların ve duyguların da keşfedilmesine olanak sağlar (Morgan, 1993). Sivil toplum çalışmalarına baktığımızda odak grup mülakatları her ne kadar diğer yöntemlere göre daha az kullanılsa da bu yöntemin alanda kullanımının giderek arttığını söyleyebiliriz. Mackreath ve Sağnıç (2017), Türkiye'deki sivil toplum ve Suriyeli mülteciler üzerine kaleme aldıkları saha gözlem raporunda Suriyelilerin varlığına sivil toplumun nasıl uyum sağladığını, sivil toplumdaki değişimi ve bu değişimin Suriyeliler ve Türk toplumu üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu raporda araştırmacılar, bire bir yapılan mülakatlara ek olarak odak grup mülakatları tekniğini kullanmışlardır. Aşağıda görüldüğü üzere, bu çalışmada geniş bir odak grup kullanmak farklı katılımcıların etkileşimini keşfetmek açısından faydalı olmuştur. Mackreath ve Sağnıç (2017:14) odak grup tasarımı ve uygulanmasının nasıl yapıldığını şu sözlerle anlatmaktadır:

Odak grup çalışması, İstanbul, Ankara, İzmir ve Gaziantep olmak üzere dört bölgede düzenlendi; her birine akademisyenler ve STK çalışanları dahil olmak üzere 12 ila 15 katılımcı iştirak etti. Odak grupları, büyük ölçüde moderatörün soruları ve araştırmacıların tasarladığı temalar etrafında yapılandırıldı ve görüşmeler akıcı geçti. Odak grupları, araştırmanın da kritik bir parçası olarak farklı gündem ve deneyimlere sahip katılımcılar arasındaki etkileşimi gözlemlemek, analiz etmek ve göze çarpan meseleleri kavramak açısından da faydalıydı.

Benzer bir şekilde Paker ve Keyman (2020) da "*Türkiye'de Devlet, Toplum ve Suriyeliler*" isimli çalışmalarında hak temelli bir yaklaşımın öneminin altını çizmekte ve sivil toplumun birlikte yaşamaya nasıl olanak sağladığı sorusu üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede, çalışma, odak grup yönteminin yarı yapılandırılmış mülakatlarla nasıl tamamladığını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir (Paker ve Keyman, 2020:112):

... iki odak grup görüşmesi düzenlendi. Birinci odak grup Gaziantep'te Suriyeli erkeklerle, ikinci odak grup ise İstanbul'da Suriyeli kadınlarla düzenlenmiştir. Her iki grup da yaklaşık dokuz ila on katılımcıdan oluşuyordu. Bu odak grupları, yerel halk ve yeni gelenler [Suriyeliler] arasındaki günlük etkileşimleri anlamak için özellikle önemliydi.

Tüm bu örneklerde görüldüğü gibi odak grup mülakatları gruplar arasındaki etkileşimi anlamak ve gruplara özgü bakış açılarını yansıtmakta son derece kıymetli bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. İkinci örnek ise spesifik olarak kadınlara ve kadın bakış açısının önemine de dikkat çekmektedir.

3.YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKATLAR NASIL YAPILIR? SAHADAN ÖRNEKLER

Bu bölümde yarı yapılandırılmış mülakatların nasıl yapıldığını ve mülakatta dikkat edilmesi gereken araştırma aşamalarını ve konularını kendi saha araştırmalarımdan üzerinden anlatacağım. Sivil toplum ve dönüşüm kavramı üzerine ilk kez doktora sürecimde düşünmeye başladım. Bu dönemde ilgimi çeken esas soru, Türkiye'de AB'nin sivil toplumu "nasıl" etkilediği sorusuydu. AB etkisini anlamak için sivil toplumun sayıca fazla ve aktif olduğu üç şehirde derinlemesine bir saha çalışması yaptım. Daha sonraki araştırmalarımda, sivil toplumun dönüşümü üzerine düşünmeye devam ettim. Yaşanan yerel ve küresel siyasi gelişmeler ve aktörler arasındaki etkileşim, çalışmalarımın odak noktası oldu. Örneğin Suriye krizi ve ardından Türkiye'de yaşanan toplumsal değişimler ve uluslararası kurumlar, devlet ve sivil aktörler arasındaki etkileşim, beni sivil toplum ve zorunlu göç üzerine sorular sormaya ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi anlamaya yönlendirdi. Böylece, sahaya inmeden bu ilişkiyi çözemeyeceğimi anladım. Çünkü bende merak uyandıran katılımcıların anlatıları, duyguları ve yorumlarıydı. Buradan yola çıkarak, Türkiye'deki zorunlu göç bağlamında STK'ların tepkisini (*civil society responses*) inceledim. Araştırma sorum, STK'ların zorunlu göçte "nasıl" tepki verdiği ve göçten "nasıl etkilendikleri" üzerine yoğunlaştı. Yarı yapılandırılmış mülakatları Türkiye'deki sivil toplumun deneyimlerini, motivasyonlarını ve fikirlerini, diğer bir deyişle, sivil toplumun bakış açısını anlamak için kullandım.

Saha çalışması, araştırmamın en öğretici ve dönüştürücü kısmı oldu. Saha çalışması, yeni bilgiye ulaşmanın yanında araştırmamın sonraki aşamalarında kendimi sorguladığım, düşüncelerimi yeniden gözden geçirdiğim ve tuttuğum saha günlüğü sayesinde resmin derinliğini ve bütünü gördüğüm bir olgunlaşma süreciydi. Bunun yanında sahada planlamanın, deneyimin ve esnekliğin araştırmacı açısından önemi büyüktü. Mülakat, katılımcılarla birlikte düşünüp çözümlendiğim ve “bilginin ortak yaratıcıları” olduğumuzun anlaşılması açısından aydınlatıcı bir süreç oldu. Hem mülakat hem de verilerin analizi aşamasında, araştırmacının rolü ve konumu hakkında çokça düşündüm. Aslında zorunlu göç üzerine olan araştırmam toplumsal cinsiyet tartışmaları ile doğrudan bağlantılı olmasa da tüm araştırma süreci feminist bir araştırmacı olarak feminist metodoloji ve feminist araştırma etiğinden etkilenmemle yakından ilişkiliydi. Feminist metodoloji sadece akademik çalışmaların kalitesine değil aynı zamanda da araştırmadan elde edilen normatif anlamlandırmalara ve araştırmamın etkisine dolayısıyla sürecin dönüştürücü gücüne de dikkat çeker (Ackerly ve True, 2010). Buna göre feminist araştırma ve feminist araştırma etiği tüm süreçlerde eleştirel ve reflektif yaklaşımı beraberinde getirir. Araştırmacının kendini konumlandırması ve toplumsal güç dinamiklerini değerlendirmesi, eşitsiz güç ilişkilerini gözden geçirmesi ve dışlanan grupları özne haline getirmesi büyük önem taşımaktadır. Son olarak verilerin işlenmesi ve analizi safhası ise bilgi üretim sürecinin hem en zor hem de en öğretici ve yaratıcı kısımlarından biri oldu.

Araştırmacının konumu/konumsallığını aslında araştırmamın her aşamasında (saha çalışmasından önce, saha çalışması süresince ve saha çalışmasından sonra) düşünmemiz gerekmektedir ve bu konu araştırmamın diğer tüm meseleleri ile bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakatlarda araştırmacı ve katılımcı mülakat sürecini birlikte şekillendirerek bilgiyi ortak üretirler. Bu bilgi üretimi, araştırma sürecinde bizzat araştırmacının oynadığı rol ile mümkündür. Bu rol aşağıda detaylı olarak anlatılacağı üzere araştırmamın farklı aşamalarında araştırmacının konumunu gözden geçirmesi, farkında olması ve rolü üzerine derinlemesine düşünmesi, kısacası, konumsallığı ile ilişkilidir. Görüşmecinin konumu bilgi üretim sürecinin tüm aşamalarını şu şekilde etkiler: Araştırma sorusunu, örneklem seçimini ve erişimini, mülakat sürecini, verilerin kaydedilmesini ve toplanan verilerin yorumlanması. Araştırmacının kimliği, güç dinamikleri, ayrıcalıklar ve önyargılar araştırmacı ve mülakatın yapıldığı kişi arasındaki ilişkiyi etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Araştırmacının belirli siyasi görüşlere sahip olduğu varsayıldığında, bazı topluluklara erişim sağlamakta zorluk çekebilir (Mosley, 2013: 12). Örneğin, saha çalışmamda göçmen ve/veya mülteci yanlısı insani yardım hedefleyen STK'lara erişmeye çalışırken ve mülakat yaparken, göçmen ve/veya mülteci yanlısı hak temelli STK'lara kıyasla daha büyük engellerle karşılaştım. Bunun nedeni, alanda çalışan muhafazakâr olmayan bir kadın akademisyen olmamdan dolayı çoğu zaman onların görüşlerine katılmadığım varsayımıydı. Bu durumunun kaçınılmazlığının farkında olunması önemlidir. MacLean (2013) konumsallığın güç dinamikleri ile nasıl ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, MacLean araştırmacı ve araçlar (*interlocutor*) arasında işbirliğine dayanan bir ilişkinin kurulmasının sadece araştırmacının erişimini kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda teorik kaliteyi de iyileştirebileceğini de vurgulamaktadır. Dolayısıyla, araştırmada tüm bu konuların dikkate alınması ve araştırma sürecine dahil edilmesi son derece önemlidir. Aşağıdaki bölümde, saha çalışmam üzerinden temel meseleleri ve zorlukları anlatarak yarı yapılandırılmış mülakatları ele alacağım.

3.1.Saha Çalışmasının Planlaması ve İçeriği

Araştırmalarımnda saha çalışmasını planlarken sıkça kullandığım strateji haritalandırma olmuştur. Bu yöntemle araştırmacı saha çalışmasına başlamadan önce sahayı bir şekilde detaylı olarak anlamaya çalışır ve sahadaki ana aktörleri ve konuları belirler. Feyduk ve Zentai (2019)'ın da belirttiği gibi haritalandırmada kullanılacak yöntemlerden birisi sahadaki kilit aktörlerle ve akademisyenlerle birkaç açılımcı uzman mülakatı (*exploratory expert interviews*) yapmaktır. Açılımcı uzman mülakatları, bilinmeyen veya çok az bilinen alanlarda bilgi edinmek için kullanılan mülakatlardır. Örneğin göç üzerine yaptığım araştırmamda sahaya ilk önce Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) ve göç alanında yoğunlaşan araştırma merkezleri ile açılımcı uzman mülakatları yaparak başladım. Daha sonra ise alandaki akademisyenlerle sahadaki STK'ları belirlemek için açılımcı uzman mülakatları yapmaya devam ettim. Bu mülakatlarda amacım, göç alanındaki öncül STK'ları tespit etmektir. Uzmanlarla yaptığım mülakatlar hem sahayı tanımamda hem de katılımcılara erişmemde önemli bir rol oynadı. Sivil toplum üzerine olan çalışmalarda bu strateji sahanın önemli bir aşamasıdır (Biehl ve Aslan, 2021; Boşnak, 2021). Sivil toplum araştırmalarında haritalandırma sırasında ilk aşamada STGM ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Araştırma Merkezi gibi kurumlarla iletişime geçmek, alanı tanımada ve kilit aktörlerin tespit edilmesinde

araştırmacıya yardımcı olacaktır. Haritalandırma stratejisinin mülakat sorularının konularının belirlenmesi, aktörler arasındaki etkileşim alanlarına yönlendirmesi, yapılan mülakatlara farklı perspektiften bakılması ve “araştırmacı ve saha arasında daha anlamlı bir bağ kurulması” konusunda çok sayıda avantajları vardır (Feyduk ve Zentai, 2019: 214).

Sivil toplumun tanımlanması ve örneklem dahilinde belirlenmesi/seçimi tüm araştırma sürecini ve sonuçlarını etkileyen bir aşamadır. Sivil toplum tanımı teorik çerçeveye ve araştırma sorusuna göre belirlenmekte ve araştırmanın sınırları çizilmektedir. Sivil toplumun tanımı ve literatür taraması sonrası temel kavramların netleştirilmesi sonrasında ampirik olarak çalışma alanını şekillendirir. Kuramsal çerçeveye göre sivil toplum kavramı belirlenir ve sivil toplum çalışmalarındaki araştırmacılar çalıştığı alana göre seçtiği kriterlerle sahanın kapsamını oluşturur. Örneğin Boşnak (2016) sivil toplumun Avrupalılaştırma ve Avrupalılaştırmadan uzaklaşmayı incelediği çalışmada çevre STK’larına odaklanmıştır. Bu çalışmada sivil toplum, çevre STK’ları olarak tanımlanmaktadır. Kaliber (2016) ise Avrupalılaştırmanın etkilerini anlamaya çalıştığı araştırmasında sivil toplumu Türkiye’de Kürt sorunu konusunda çalışan ve siyasal olarak aktif olan sivil toplum olarak tanımlamaktadır. Sivil toplum çalışmalarında sivil toplum kavramının belirlenmesi sonra sahadaki katılımcıların seçilmesi gerekmektedir. Bu aşamada araştırmacılar çalışma sorusuna ve amacına göre farklı kriterler oluşturabilirler. Sivil toplum ve göç üzerine olan kendi çalışmamda (Boşnak, 2021), katılımcıları belirlemek için beş farklı kriter kullandım. Bu çalışmada STK’lar, “(i) öncelikli çalışma alanları [göçmen ve/veya mülteci ilgili çalışma alanları]; (ii) kurumsallaştırma derecesi [resmi ve gayri resmi]; (iii) kendini tanımlama [inanç temelli/insani örgütlenmeye karşı hak temelli örgütlenme]; (iv) bağlantılar [kamu kurumları, devlet dışı aktörler ve uluslararası aktörler] ve (v) etki alanı ve kamusal tartışmalarda görünürlük” olarak belirlenmiştir (Boşnak, 2021: 305). Biehl ve Aslan (2021), çevre ve göç alanında çalışan STK’larda toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırılmasını ve toplumsal cinsiyet duyarlılığını araştırmıştır. Çevre ve göç alanında çalışan STK’larda görüşülecek kuruluşlar iki aşamada seçilmiştir ve ilk aşamada aşağıdaki kriterler kullanılmıştır (Biehl ve Aslan, 2021:20):

Hak temelli çalışmalar ve hak savunuculuğu yapıyor olması, proje temelli çalışıyor ise konuyla ilgili yürütülen projelerin aktif olması ve/veya yakın zamana kadar devamlılığının olması, savunuculuk temelli çalışıyor ise yapılan faaliyetlerin halihazırda aktif olması ve/veya yakın zamana kadar devamlılığının olması ve kuruluş misyonunda kadın ve/veya LGBTI+ örgütlenmesi olarak tanımlanmaması.

İkinci aşamada ise toplumsal cinsiyet farkındalığı/eşitliği temelinde güncel aktivite ve/veya projeler yürütüyor olması ve sivil toplumun çeşitliliğini mikro ölçekte yansıtmaları iki temel kriter olarak göz önüne alınmıştır.

Sivil toplum çalışmalarında örnekleme stratejisinin temeli olarak kullanılabilir erişilebilir bir mülakat listesi yoktur; bu nedenle, mülakat yöntemini kullanırken görüşülecek kurumların ve kişilerin seçimi ve erişimi temel bir zorluktur. Ayrıca aşağıda anlatıldığı gibi görüşülen kişideki etkileri ve erişim meselesinin etik açısından düşünülmesi ve tasarlanması da elzemdir. Görüşülecek STK’lar seçildikten sonra araştırmacı, araştırma sorusuna göre kurumların ve katılımcıların listesini hazırlar. Potansiyel katılımcılar belirlendikten sonra farklı stratejiler kullanılabilir. Eğer araştırmacı daha önce sahada araştırma yapmışsa önceden var olan kişisel bağlantılarını kullanabilir. Örneğin göç üzerine olan çalışmamda doktora sürecinde kurduğum bağlantılardan yaralandım. Diğer bir yöntem ise aracı kurum ve/veya kişiler aracılığıyla katılımcılara erişim sağlamaktır. Yukarıda belirtildiği gibi STGM gibi tanınmış, güvenilir ve geniş ağlara sahip kuruluşlar bağlantıları üzerinden erişimi kolaylaştırabilirler. Görüşmecilerle önceden var olan hiçbir bağlantımın olmadığı durumlarda ise üniversite hesabımdan bir e-posta gönderdim. Bu ilk yaklaşım kişiselleştirilmiş bir giriş mesajı (*personalised hook*) ile başladı (örneğin alandaki çalışmalarına veya tamamladıkları projenin alan için önemine işaret ettim, basında çıkmış herhangi bir yazıları varsa ona referans verdim ve çalışmalarımı nasıl kesiştiğini anlattım) ve çalışmamın amacının özetini, mülakat yapmak istediğim konuların başlıklarını ve görüşmeci için uygun olan her yerde ve zamanda buluşma teklifimi ilettim.

Mülakatlar tamamen gönüllülük ilkesine dayandığı için araştırmacının esneklik göstermesi çok önemlidir. Araştırmamın etik kurul onaylı olduğunu belirtmek, ilk aşamada araştırmacı ve görüşmeci arasında bir güven ortamının geliştirilmesinde rol oynamıştır. Geri dönüş almadığım e-postalara, bir süre bekledikten sonra,

kurumsal telefon aracılığı ile ulaştım ve önceden gönderdiğim e-posta içeriği üzerinden iletişim kurmaya çalıştım. Mülakattan bir gün önce ise tekrar iletişime geçerek zaman ve yeri teyit ettim. Buna rağmen saha sürecindeki mülakatlarda aksaklıklar da yaşandı. Bu gibi durumlarda görüşmeci ile iletişimi koparmamak ve en erken zamanda tekrar randevu talep etmek önemlidir. Bazı görüşmecilere ise erişmek hiç mümkün olmadı. Örneğin zorunlu göç üzerine olan araştırmamda savunmasız ve dezavantajlı görülen toplumsal gruplar üzerine çalışan bir STK'ya, kendileriyle iletişime geçmeme rağmen ulaşamadım.

Yarı yapılandırılmış mülakatlarda araştırmacı, daha planlama aşamasında üzerinde detaylı çalışılmış ve açık uçlu sorulardan oluşan bir mülakat rehberi (*interview guide*) hazırlar. Aslında, mülakat rehberi, ele alınacak konuların veya sorulacak soruların ayrıntılı bir listesidir. Bu rehber hazırlanırken araştırma sorusu ve araştırma yaklaşımı belirleyici bir rol oynamaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakatta araştırmacılar soruları düzenli bir akış içerisinde sorar; fakat soruların sıralamasında ve ifadelendirilmesinde değişiklikler yapılabilir. Yarı yapılandırılmış mülakatlarda önemli olan, katılımcılar tarafından işaret edilen konuları açmak ve bakış açılarını ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle, mülakat rehberi çok spesifik ve yönlendirici sorular da içermemelidir. Mülakat rehberinde, mülakat sorularını genel, konuya özel ve kapatma soruları olmak üzere üç temel gruba ayırabiliriz. Genel sorular daha fazla giriş sorularından oluşur ve katılımcıyı mülakata hazırlamak ve buzları eritmek için (*breaking ice*) kullanılır. Genel sorular dahilinde katılımcı hakkında temel bilgileri (örneğin isim, yaş, cinsiyet, eğitim vb.) ve kişiye özel deneyimleri içeren sorular sormak hem mülakat hem de analiz aşamasında katılımcı ve araştırma sorusu arasında ilişkiler kurulmasında (verilerin yorumlanmasında) ve katılımcıların bağlamları hakkında bilgi edinilmesinde yararlıdır. Konuya özel sorular, esas araştırma sorusuna ve alt araştırma sorularının konularına odaklanır ve bunlar takip sorularını (*follow up questions*) da içermektedir. Takip soruları konuları detaylandırmak, açmak ve katılımcıyı anlamak için tasarlanan sorulardır ve araştırmacı bu süreçte aktif bir rol oynar. Kapatma soruları ise katılımcıya konuyla ilgili tekrar bir değerlendirme yapması için fırsat vererek eklemek istediği konuların ve önerilerin üzerinde yoğunlaşır. Mülakat rehberinin saha çalışmasına başlamadan önce hazırlanması ve etik kurul onayına sunulması gerekmektedir. Mülakat rehberi, aşağıda da anlatılacağı gibi mülakatın akışına göre ve birkaç mülakattan sonra tekrar yapılandırılabilir.

Saha çalışmasından önce en önemli aşamalardan biri, etik konuların derinlemesine düşünülmesi ve bu konuların araştırmanın her aşamasına yansıtılması aşamasıdır. Etik araştırmalar “zarar vermeme” prensibi üzerine kurulur ve katılımcılardan bilgi toplamayı gerektiren tüm araştırmalar Üniversite Etik Kurulu incelemesine tabidir. McMullin'e (2021) göre “Etik nitel araştırma yapmak, araştırmacıdan şeffaflık standartlarını sağlanması, bilgilendirilmiş onam, gizlilik ve araştırmadan elde edilen verilerin korunması anlamına gelir.” Erdoğan ve Uyan-Semerci (2021:56) etik konuların sadece kurumsal gerekliliklerden birisi olmadığını aynı zamanda “...‘zarar vermeme’yi bir minimum kriter olarak görüp; ‘sosyal adalet’, ‘saygı’ gibi kavramlar[a]” da vurgu yaptığını ifade etmektedir. Bu vurgu, normatif değerlere ve mesleki etiğin gerekliliklerine ve önemine dikkat çekmektedir. MacLean (2013) ise araştırmacıların katılımcılarla olan ilişkisinin dikkatlice gözden geçirilmesi gerektiğini ve siyaset bilimcilerin daha “katılımcı” bir yönde ilerlemeyi düşünmeleri gerektiğini öne sürmektedir. McMullin (2021) araştırma öncesinde ve esnasında uygulamadaki etiği ön plana çıkarırken MacLean (2013) ve Erdoğan ve Uyan-Semerci (2021) normatif etiğin önemine de dikkat çekmektedir.

Üniversite Etik Kurulu, etik davranış ve şeffaflık standartlarını belirlemektedir. Araştırmaların çalışmaya başlamadan önce Etik Kurulu onayından geçmiş olması zorunluluk arz eder. Etik Kurulu Başvuru Formunda araştırmacının kişisel bilgileri, araştırmasının özeti ve saha çalışmasının detaylandırılması yer almaktadır. (Yarı yapılandırılmış) mülakatlara katılanlar için risk, genellikle gizlilikle ilgili duyulabilecek endişelerle ilgilidir. Dolayısıyla Etik Kurulu da başvuru araştırmasında gizliliğin korunmasına öncelik vermektedir. Etik kurula sunulacak çalışmalar dahilinde, mülakat rehberinin yanı sıra yazılı onam formunun da verilmesi gerekmektedir. Bilgilendirmiş onam, katılımcılar açısından yürütülen araştırmanın amacının yanı sıra katılımlarından kaynaklı kendilerine yönelik riskleri ve faydaları anladıklarını ortaya koymaktadır. Sivil toplum çalışmalarında kapalı toplumlarda ve özellikle günümüzde bazı ülkelerde demokratik gerilemenin yaşandığı dönemlerde, muhalefet ile ilişkilendirilen STK'lar ve aktivistler ile olan araştırmalarda, gizliliğin sağlanması esastır. Kendi çalışmamda ve Etik Kurulu başvurusunda önerdiğim metot, örnekleme oluşturan katılımcıların doğrudan kimliği hakkında en az bilgiyi yansıtan numaralandırma yöntemi olmuştur. Numaralandırma araştırmada katılımcı listesini numara, konum ve mülakat tarihi bilgilerine göre ayıran bir yöntemdir ve genelde çalışmanın ek kısmında verilir (Boşnak,

2021: 314-315). Metodoloji kısmında da ifade ettiğim üzere makalede kullanılan alıntılar gizliliği sağlamak amacıyla kuruluşlara göre numaralandırılmıştır; ancak görüşülen kişilerin ve kuruluşların isimleri verilmemiştir (Boşnak, 2021:305). Bilgilendirilmiş onamda kişisel verilerin gelecekte nasıl kullanılacağı, katılımın tamamen gönüllülük ilkesi esasına dayandığı, araştırmacının mülakattan elde edilen verilerin kullanılmasına izin verildiği ve istenmemesi durumunda kesinlikle verilerin kullanılmayacağı ve araştırmadan geri çekilme hakkının olduğu, elde edilen bilgiler kullanılırken katılımcının isim veya işlevle tanımlanmayacağı kesin garantisini verir. Bilgilendirilmiş onam, yazılı ve/veya sözlü yapılabilir. Yazılı onamda, onam formu katılımcı ve araştırmacı tarafından ortak olarak imzalanır ve araştırmacıya bu formun bir kopyası verilir. Bazı durumlarda araştırmacılar sözlü onama da ihtiyaç duyarlar. Brooks'un (2013) belirttiği gibi onay alma prosedürleri araştırma ortamına göre değişmektedir; örneğin, tam okur yazar olmayan katılımcılar genellikle yazılı değil sözlü onay verirler. Ayrıca, katılımcıların gizlilikten endişe duyabildiği durumlarda sözlü onam katılımı artırabilir (Mosley, 2013). Araştırmacının rolü ve konumu/konumsallığı, makalenin diğer iki bölümünde de tartışılacağı üzere, henüz planlama aşamasından düşünülmesi gereken ve hem mülakat sürecine ilişkin hem de verilerin analiz kısmını etkileyen etik açıdan kritik bir konudur.

3.2.Saha Çalışması

Saha çalışması sırasında dikkat edilecek ilk mesele, ideal olarak ikiden fazla mülakatın aynı gün içerisinde yer almamasıdır. Siyaset bilimindeki araştırmacılar, etnografik çalışmalara nazaran sahada daha az zaman harcarlar ve saha çalışmasını buna göre tasarlarlar. Ancak anlatılacağı üzere yarı yapılandırılmış mülakatlar katılımcı ve araştırmacının bilgi üretim sürecini birlikte şekillendirdiği ve zaman zaman aktif katılımını gerektiren süreçlerdir. Bu ise esasında iyi bir dinleyici olmanın ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Bundan dolayı, aynı gün içerisinde iki veya üç mülakattan daha fazla mülakat yapmak önerilmemektedir. Sahada yapılan ilk mülakat hem deneysel hem de öğretici niteliktedir. Özellikle genç araştırmacıların ilk mülakatları bu açıdan çok kıymetlidir. Benim kendi saha çalışmalarımın deneyimlediğim, görüşmeye zamanında gitmek ve mülakata gitmeden önce soruların gözden geçirilmesinin ve hazırlanmasının mülakat sürecindeki olumlu etkisi önem arz etmektedir. Mülakata başlamadan önce araştırmacı kendisini tanıtır ve araştırmanın içeriği hakkında tekrar kısa bilgi verir. Araştırmacının yazılı ve/veya sözlü onam alması mülakata başlamadan önce yapılmalıdır. Kendi çalışmalarımın yazılı onam formunu katılımcılara vermeyi ve imzalandıktan sonra kopyasını almayı tercih ediyorum. Yine katılımcıların soruları cevaplamama haklarının olduğunu hem katılımcılara erişirken hem de mülakata başlamadan önce katılımcılara hatırlatıyorum. Mülakata başlamadan önce ses kaydı almak için izin alarak, istemedikleri hiçbir veriyi kullanmayacağımın altını çiziyorum. Eğer mülakat süresince herhangi bir sorudan veya konudan rahatsızlık duyulursa da mülakattan tamamen çekilme haklarının olduğunu ve bilgilerin kullanılmayacağını belirtiyorum. Bu safha, aşağıda daha detaylı anlatacağım yakınlık kurmada da belirleyici olmaktadır.

Nitel araştırmalarda katılımcılarla yakınlık kurma genellikle güvenilir veriler üretmek için önemli bir ön koşul olarak görülür. Özellikle eleştirel etnografik çalışmaların temelinde yatan ve sosyal bilimlerde nitel araştırmalara yön veren yakınlık kurma, bilgi üretim sürecinin her aşamasını etkilemektedir. Sherif'in (2001: 437) ifade ettiği gibi bilginin tarihsel ve toplumsal bağlamda bireyler tarafından üretildiğinin kavranması egemen hale gelmiştir ve süreç ve sonuç hakkındaki tartışmalar politik ve kişisel deneyimlerle şekillenmiştir. Artan farkındalığın ve yakınlık kurmanın merkezinde olan -araştırmacı ve katılımcı arasındaki ayrım, ilişkilerin kuruluş biçimi ve güç dinamikleri gibi- konuların araştırmadaki etkisinin önemine dikkat çekmiştir. Bundan dolayı, araştırmacının ve katılımcının karşılıklı beklentilerinin metodolojik ve etik nedenlerle netleştirilmesi ve aralarında güven tesis edilmesi büyük önem taşımaktadır. Kendi deneyimimden yola çıkarak, açık uçlu sorular sormanın, araştırmacı ve katılımcı arasındaki diyalogu derinleştirdiğini ve yakınlaştırdığını gözlemlediğimi söyleyebilirim. Ayrıca kendi çalışmalarım ve katılımcı arasında köprüler kurmak ve ortak noktaları vurgulamak mülakat süresinde etkili olmuştur.

Mülakat sürecine başladığımda, mülakat rehberindeki sorular ışığında daha açık sorular sormaya özen gösterdim ve serbest bir akış takip ettiğim söylenebilir. Mülakat mekânı katılımcının kendisini rahat hissetmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden katılımcıların tercih ettiği yerlerde mülakata gittim. Mülakatların çoğu STK merkezlerinde gerçekleşti. Bazı durumlarda ise aktivistlerin kendi tercihleri doğrultusunda mülakatları kafelerde gerçekleştirdim. Ancak yine de çok kalabalık mekanlardan kaçınmaya çalıştım. Mülakatları çoğu katılımcının izniyle kayda alındı. Bu yüzden de mekânın rahat ve kalabalık olmaması son derece önemliydi. Mülakatları kaydetmek, daha sonra deşifresini yapmak ve resmin bütününe görmek açısından çok öğreticiydi. Aynı zamanda

katılımcıların anlatıları ve konuları nasıl anlattıkları da araştırmanın yönünü ve içeriğini belirlemektedir. Dolayısıyla kayıt alındığı zamanlarda ses tonu, vücut dili ve tepkileri yakalamak sadece anlatılara odaklanmak not almaya göre daha işlevsel hale geldi. Bazı durumlarda ise kayıt değil ama notlar almayı tercih ettim. Örneğin katılımcının kendisini rahat hissetmediği ve baskı hissettiği durumlarda not almak etkileşimimiz açısından önemliydi. Son dönemlerde hem daralan alan tartışmaları hem de göç alanında artan güvenlikleştirme politikaları ve söylemleri sonucunda hak temelli örgütlere yönelik giderek artan baskı, bu örgütlerle olan mülakatlarımda not almanın zaman zaman daha doğru olacağı izlenimini verdi.

Araştırmalarımda mülakat soruları açılış soruları ile başladı. Örneğin, “Kısaca kendinizi tanıtır mısınız ve kişisel sivil toplum geçmişinizi anlatır mısınız?” gibi sorular yukarıdaki bölümde belirtildiği üzere hem mülakata başlamak hem de katılımcıyı uygun bağlama yerleştirmek açısından anlamlıydı. Konuya özel ve takip soruları araştırma sorusu çerçevesinde sorulan soru niteliğindedir ve bu soruların amacı konu hakkında bilgi edinmektir. Örneğin, “Değişen siyasal konjonktür çalışmalarınızı nasıl etkiliyor?” sorusunu sorduktan sonra “Mobilizasyonunuzda ve stratejilerinizde bir değişiklik oldu mu?” sorusunu takip sorusu olarak sordum. İlk soru konuya özel genel bir değerlendirme sunulmasını teşvik ederken, ikinci soru ise mülakat sırasında elde etmeyi amaçladığım bilgiler üzerinde durarak, katılımcının cevabı detaylandırmasını sağlamıştır. Bazı durumlarda mülakatın akışına göre mülakat rehberi dışındaki sorulara da odaklandım. Burada Kvale (1996)’in de önerdiği gibi daha fazla açıklamayı teşvik etmek için cevaptaki kilit sözcükleri tekrarladım. Katılımcılardan birisi mülakatta Suriyeli STK’ların sosyoekonomik entegrasyondaki potansiyelinden bahsettiğinde, bunun üzerine, katılımcının açmasını istediğim konu olan “sosyo-ekonomik entegrasyon” konusunu sordum. Bu ilerleme katılımcının sosyo-ekonomik entegrasyon üzerine ayrıntılı bir cevap vermesini sağladı. Kapanış sorularında ise katılımcının eklemek istediği noktalara ve görüşmemi tavsiye edebilecekleri kurumlar üzerine olan sorulara yoğunlaştım.

Kartopu örneklem (*snowballing sampling*), önceki katılımcıların tavsiyelerine göre yeni temas noktalarını belirleyerek katılımcılara erişmek konusunda çok etkilidir. Saha çalışmamda özellikle sınırlı zaman geçirdiğim şehirlerde hızlı bir şekilde yerel dinamikleri kavramama ve önemli aktörleri anlamama yardımcı oldu. Örneğin Gaziantep’teki mülakatlarda kartopu örneklem kullanmış olmam hem yeni ve Gaziantep özelinde etkin katılımcılara erişmemi hem de “güvenilir kişiler aracılığıyla” yaptığım mülakatlar sayesinde hassas konuları konuşmamız dolayısıyla aramızdaki güven ilişkisinin inşa edilmesini ve yakınlık kurmamızı sağladı. Nitel araştırma yürütürken örneklem büyüklüğü- “kaç mülakat yapılması veya mülakatları ne zaman sonlandırılması gerekir?” sorusu duruma göre birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterir. Burada araştırmanın hedefleri, araştırma topluluğu, mevcut zaman ve kaynaklar etkili olmaktadır. Bu bağlamda, nitel araştırmalarda düşünülmesi gereken ve akademik yazında sıkça vurgulanan en önemli etken doygunluk kavramıdır (*the concept of saturation*). Doygunluk kavramı veri toplama sürecinin artık yeni veya ilgili veriler sunmadığı nokta olarak tanımlanır (Dworkin, 2012). Saha çalışmalarımda, araştırma doygunluk noktasına erişinceye kadar mülakat yapmaya devam ediyorum ve katılımcılar farklı cevaplar verdiği sürece aynı soruları soruyorum. Yanıtlar benzer aralığa ulaştığında ve yeni veri elde edilmediğinde mülakatlarımı sonlandırıyorum.

Mülakat süresince yaşadığım zorluklardan birisi katılımcıyı araştırma sorusuna çekmek ve odaklanmasını sağlamak oldu. Bunun için soruları tekrar çerçeveleştirerek sordum ve odak noktamıza takip sorularıyla geri dönmeye çalıştım. Bir diğer zorluk ise katılımcı ve bağlam açısından hassas konularla karşılaştığımda yaşadığım zorluklar oldu. Hassas anlarda araştırmacı ve katılımcı arasındaki “sınırları” korumanın güçlüğü söz konusudur. Böyle zamanlarda sorular arasında anlık ara verip konuşmaya devam etmek isterlerse dinlemeyi ama istemezlerse başka sorulara geçmeyi ve diledikleri taktirde mülakatı sonlandırabileceğimizi hatırlattım. Bu durumu özellikle kadın mülteciler ve gönüllülerin savaş ve şiddet anlatılarında sıklıkla yaşadım. Sanırım kendi ülkemde, Kıbrıs’ta, savaşın izlerini yaşayarak büyümüş olmak, daha sonra başka bir ülkeye göç etmek ve bir feminist araştırmacı olarak barışa duyduğum tutku ve özlem çokça empati yapabilmemi sağlamada büyük katkı sundu. Araştırmama bu “farkındalık” ile devam ettim. Burada feminist bir araştırmacı olmak epistemolojik olarak kadınları ve dışlanan grupları görünür kılmayı ve seslerini duyurmayı hedefleyen bir pratik olarak kendini göstermektedir. Aslında tam da feminist epistemolojinin vurguladığı gibi, “bilgi güçtür” ve bu nedenle araştırma politik bir eylemdir (Ackerly ve True, 2010).

Düşünümsellik, araştırma boyunca araştırmacı tarafından kendi eylem ve düşüncelerini ve bunların sonuçları nasıl etkileyebileceği hakkında değerlendirme yapılması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, düşünümsellik, “verilerin, verilerin toplandığı koşulların, sahadaki ilişkilerin ve araştırmacının konumlanmasının eleştirel olarak sorgulanması” (Feyduk ve Zentai, 2019: 214) demektir. Tüm bu tanımların temelinde ise “farkındalık” yer almaktadır. Bu bağlamda Erdoğan ve Uyan-Semerci’nin (2021) de işaret ettiği gibi farkındalık, tüm araştırma süreci boyunca dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. Araştırma sürecinde araştırmacının “...kendisinin deneyimlere, önyargılara, beklentiler ve siyasi görüşe sahip olduğu bir insan olduğunu hem kendisine hem de okuyucularına hatırlatması, sahte bir nesnellik ve bilimsellik iddiasından çok daha yararlı olur” (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021:47). Kendi araştırmalarımda özellikle analiz aşamasında özdeş düşünümselliğe çok ihtiyaç duyulduğuna inanarak hareket ettim. Bu nedenden dolayı, doktora çalışmamdaki süreçte saha çalışması boyunca bir saha günlüğü tuttum. Bu pratik sonraki çalışmalarımı bakış açımı çok etkiledi ve benim üzerimde dönüştürücü bir etkisi oldu. Daha sonraki çalışmalarım da saha günlüğüne benzer sayılabilecek daha kısa saha notları tuttum. Saha günlüğü veya saha notları, mülakat notlarından farklı olarak araştırmacının mülakat ortamlarını ve sahada yaşadığı karşılaşmaları kaleme aldığı ve koşulları kendi perspektifinden anlattığı ve izlenimlerini değerlendirdiği yazılardır. Saha günlüğü veya notları saha ortamını ve şartlarını, mülakatın nasıl geçtiğini, mülakat mekânlarını ve görüşülen kişiler ile ilişkisini ve duygusal ve pratik zorlukları araştırmacının gözünden yansıtmaktadır. Düşünümsellik sadece dönüştürücü ve aydınlatıcı değildir; aynı zamanda araştırmacının konumsallığı ile de yakından ilişkilidir.

3.3.Saha Çalışması Sonrası

Nitel çalışmalarda deşifre, kaydedilmiş sesin belirli bir olayı analiz etmek ve yorumlamak için kullanılabilir yazılı bir forma dönüştürülmesini ifade etmektedir. McMullin’in (2021) belirttiği ettiği gibi “Üçüncü sektör çalışmalarında, kayıtlar en yaygın olarak mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında yapılır, ancak araştırmacıların hatırlama güçlerine veya notlarına güvenmek zorunda kalmamalarını sağlamak için toplantılar, etkinlikler ve diğer faaliyetler de olabilir”. Peki deşifre nasıl yapılır? Deşifre ve etik meseleler arasındaki ilişki nedir ve deşifrede teknolojinin nasıl bir rolü vardır? Deşifre aslında tüm yöntem bilim kitaplarında vurgulandığı üzere oldukça zaman ve enerji alan bir süreçtir ve araştırma aşamasının en zahmetli aşamalarından biridir. Bu aşama her ne kadar da sözlü verilerin yazıya aktarılması gibi görünse de deşifre süresinde araştırmacının deşifreyi nasıl yapacağı (tüm mülakatı mı yoksa belirli kısımlarını mı dahil edeceği) ve hangi noktaları vurgulayacağı araştırmalara yön vermektedir. Bunun yanında, kayıta yer alan sadece kaydedilmiş sesin değil sözsüz ipuçlarının da (sesin tonuna bağlı olarak yapılan vurgu, gerginlik, rahatlama ve /veya iğneleyici sözler) takip edilmesi anlamlandırmayı ve yorumlamayı değiştirebilecek potansiyele sahip olduğundan dikkate alınması gerekmektedir (McMullen, 2021:). Yukarıda anlatıldığı üzere deşifre sürecinde saha günlüklerini veya saha notlarını okumak verilerin bir bütün olarak yorumlanması aşamasında çok kıymetlidir. Aslında bu süreçte deşifrenin sadece bir şekilde yapılmasından bahsedemeyiz; bunun yerine araştırma sorusuna ve amaçlarına göre gerekçelendirme yapmamız yerinde olacaktır. Deşifre bilgi üretim sürecinin önemli bir adımı olduğundan, deşifrenin nasıl yapıldığı analiz kısmını da doğrudan etkilemektedir. McMullin (2021) deşifre sürecinin etik açıdan değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle deşifre yapılırken kırılabilir özelliklere sahip olabilecek kişilerin veya grupların nasıl temsil edildiği ve hangi verilerin analiz edileceği etik açıdan üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu aşamada araştırmacıların kullandığı çeşitli stratejiler vardır. Örneğin Biehl ve Aslan (2021:23) göç ve çevre çalışmalarında toplumsal cinsiyet duyarlılığı üzerine yürüttükleri çalışmalarında, “raporun yazımı devam ederken ilk olarak mülakat içeriklerini özetleyen tablolar rapor yazımı tamamlandıktan sonra da raporun nihai taslağının tüm görüşmeciler ile teyit amaçlı paylaşıldı[ğın] ve pek çoğundan geri dönüş alınarak var ise gerekli güncellemeler/düzeltilmeler” yapıldığını belirtmektedir. Ben kendi çalışmamda katılımcılara deşifreleri görmek isteyip istemediklerini soruyorum ve bu doğrultuda da paylaşım yapıyorum. Bazı katılımcılar deşifreleri görmek isterken diğerleri ise sadece araştırma raporunu veya makaleyi görmek istemekteler. Dolayısıyla, benim çalışmalarım da katılımcının kararı esas alınmaktadır.

Nitel çalışmaların genelinde ve yarı yapılandırılmış mülakatlar özelinde deşifresi yapılmış metinler analiz ve yorumlama için daha fazla işlenmelidir. Kodlama, verilerin analiz edilmesi kısmında bir başlangıç noktasıdır ve mülakat notlarının sistematik bir şekilde okunarak verinin düzenlenmesi ve sınıflandırması olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle, kodlar verileri gruplandırmak ve düzenlemek için kullanılır. Temellendirilmiş Kuram (*Grounded Theory*) yöntemi niteliksel araştırmalarda veri analizinde en sık kullanılan yöntemlerden biridir. Temellendirilmiş Kuram, “araştırma süresi boyunca sistematik olarak toplanan ve analiz edilen verilerden türetilen kuram” olarak tanımlanabilir (Strauss ve Corbin, 1998:12). Bu tür çalışmalarda toplanan veriler kodlama sürecinden geçirilerek

bir kuramsal yapının oluşmasına katkıda bulunabilir ve veri toplama ve analiz kısmı eş zamanlı olarak ilerler. Son dönemlerde kodlama, nitel veri analizi programları kullanılarak yapılmaktadır. NVivo, Atlas.ti ve MAXQDA gibi gelişmiş yazılımlar nitel yöntem araştırmacılarına çeşitli verileri toplama, kodlama, temalara göre sınıflandırma özelliği sunarlar (Feyduk ve Zentai, 2019; McMullin, 2021). Ancak veriler her halükarda araştırmacı tarafından tekrar kontrol edilmeli ve değerlendirilmelidir. Bu çalışmada nitel araştırmalarda ve mülakatlarda kullanılan yazılım programları hakkında detaylı bilgi vermek amaçlanmamıştır, dolayısıyla konuya ilgili araştırmacılar Bryman ve Bell (2019), Spencer vd. (2014), Seale ve Rivas'ın (2012) çalışmalarından yararlanabilir ve daha detaylı bilgi edinebilirler. Türkiye'deki sivil toplum literatürüne baktığımızda, analiz kısmında hem verilerin analizinin nasıl yapıldığından hem de analiz programlarından bahsedildiği görülmektedir. Örneğin, daha yakından inceleyecek olursak, "*Türkiye'de Aktif Vatandaşlık: Vatandaşlığı STK'lardan Öğrenme*" başlıklı eserinde Çakmaklı (2015: 426) mülakatlarının nitel bir veri analiz programı olan Atlas.ti kullanılarak deşifre ve analiz edildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Çakmaklı (2015:427), kodlamayı nasıl yaptığını dair ipuçları vermektedir ve "*Atlas.ti kullanılarak görüşmelerin, aktif vatandaşlığın ve öğrenme türlerinin üç boyutunun göstergelerine dayalı olarak kodlanmış*" olduğunu ifade etmektedir. Benim kişisel tercihim, Çakmaklı'nın çalışmasına benzer bir şekilde kuramlardan elde edilen göstergeler ışığında kodlama yaparak verileri organize etmektir.

Nitel araştırmalarda yarı yapılandırılmış mülakatlar, bazen tek veri kaynağı olarak bazen de başka yöntemlerle birleştirilerek kullanılmaktadır. Bu tamamen araştırma sorusuna ve epistemolojik yaklaşıma bağlıdır ve saha çalışmasına başlamadan önce yönteme karar verilmelidir. Kaliber'in (2022:369) vurguladığı gibi yarı yapılandırılmış mülakatlar, "*belli konu, kavram, siyasi gelişme veya çatışmaların nasıl yaşandığını, algılandığını ve kamusal ya da özel alanlarda aktörler tarafından söylemsel olarak nasıl ifade edildiğini anlama konusunda*" çok avantajlı bir veri toplama tekniğidir. Özellikle sivil toplum çalışmaları özelinde yukardaki tartışmalara baktığımızda diğer yöntemlere göre avantajları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ne var ki, her yöntem de olduğu gibi yarı yapılandırılmış mülakatların da dezavantajları ve zorlukları vardır. Örneğin, araştırmacı ve katılımcı arasında yakınlık kurulamadığında istenilen güvenilir verilere erişmek zorlaşır. Yine erişemediğimiz gruplar da örneklem seçiminde yanlılığa neden olmakta ve örneklemin kitleyi temsil etme yeteneğini azaltmaktadır. Üçgenleme (*triangulation*) birbiriyle çapraz kontrol edilen çeşitli kaynaklardan yararlanmayla ilişkilendirilmiştir. Bu şekilde, yöntemlerde ya da kaynaklarda yanlılık olasılığı sınırlandırılmış olur ve verilerin güvenilirliğini ve kalitesini artırır. Üçgenleme hem nicel hem de nitel araştırmalarda kullanılan bir stratejidir. Sivil toplum çalışmalarına baktığımızda aynı soruyu araştırmak için mülakatlar, gözlemler ve belgeler (*documentary evidence*) gibi çeşitli veri toplama tekniklerinin birlikte kullanılarak üçgenleme yapıldığı görülebilir. Örneğin, AB'nin sivil toplum üzerindeki etkisini incelediğim bir araştırmamda, Türkiye'deki STK temsilcileri ve karar vericiler ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirdim (Boşnak, 2016: 76). Yarı yapılandırılmış mülakatlarda oluşabilecek yanlılık olasılığını azaltmak için ise Türkiye ile ilgili yıllık AB ilerleme raporları gibi ikincil kaynakları mülakatları çapraz kontrol etmek için kullandım (Boşnak, 2016: 76). Özellikle mülakatların esas veri olduğu bu gibi çalışmalarda üçgenleme stratejisini kullanmak, araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır. Üçgenleme stratejisinin savunucuları, bu yöntemin belirli bir konuda daha fazla bilgi edinmemize ve aynı zamanda da yöntem bilimlerin önemli meselelerinden olan geçerlilik ve güvenilirlik konusuna daha fazla olanak sağladığını ileri sürmektedir (Blee ve Taylor, 2002; Denzin, 1989; Fusch vd., 2018).

4.SONUÇ

Sivil toplum çalışmaları sosyoloji, siyaset bilimi, tarih, psikoloji ve işletme gibi akademik disiplinlerden etkilenerek farklı kuramsal çerçeve, yöntem ve ampirik verilerle çok zengin bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990'lar sonrası küresel ölçekte sivil toplumun yeniden canlanmasına paralel olarak Türkiye'nin içinden geçtiği siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümler sivil toplum alanını da etkilemiştir. Aslında Türkiye, tarihsel olarak barındırdığı sivil oluşumlar ve aktif toplumsal hareketler, çekişmeli devlet—sivil toplum ilişkileri ve sekteye uğrayan demokratikleşme süreçleriyle, sivil toplum çalışmaları için eşsiz bir vaka örneği sunmaktadır. Bu durum akademik yazına da yansımıştır ve Türkiye'de sivil toplum üzerine tarihsel ve hem aktörler hem de konular bağlamında çok çeşitli ve boyutlu çalışmalar üretilmiştir.

Bu makale, söz konusu yazını esas alarak Türkiye'deki sivil toplum çalışmalarını ve bu alanda yaygın bir yöntem olarak kullanılan yarı yapılandırılmış mülakatları çeşitli boyutlarıyla mercek altına almakta, yarı yapılandırılmış mülakatların aşamalarını yazarın saha deneyimi üzerinden anlatmaktadır. Bu bağlamda hem teorik tartışmalara ışık tutması hem de pratik adımları içermesi dolayısıyla literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Yarı yapılandırılmış mülakatlar, sosyal bilimlerde araştırma sorusuna ve çalışmanın amacına bağlı olarak teori oluşturma, anket tasarımı, yorumlama ve hipotez test etmek için kullanılabilen ve akademik tartışmalara yön vermektedir. Elinizdeki çalışma bu katkıyı sivil toplum çalışmaları üzerinden göstermektedir. Ayrıca, Blee ve Taylor'dan (2002) esinlenerek çalışmanın ilk kısmında Türkiye'deki sivil toplum çalışmalarında kullanılan yarı yapılandırılmış mülakatlar sözlü tarih, yaşam öyküsü, kilit kişilerle mülakat yapma ve odak grup tartışmaları olmak üzere dört şekilde sınıflandırmıştır. Buradaki temel amaç, yarı yapılandırılmış mülakatların araştırma sorusuna ve amacına göre farklı şekillerde kullanılabilmesini ve çeşitliliğini vurgulamaktır. Yukarıda detaylıca açıklanan sınıflandırmayı kullanarak özellikle genç araştırmacılar çalışmalarının yelpazesini genişletebilir ve alana önemli katkılar sağlayabilirler.

Çalışma boyunca örnek olması açısından pek çok yönüyle ele aldığım saha çalışmalarım, yarı yapılandırılmış mülakat yönteminin potansiyeline ve zorluklarına ışık tutmaktadır. Bu bölümde gösterdiğim gibi yarı yapılandırılmış mülakatlarının esnekliği, etnografik çalışmalara kıyasla daha hızlı veri toplama özelliği ve nicel yöntemlerin elde edemediği bakış açıları, duyguları ve normları ortaya çıkarmasındaki potansiyeli sayesinde bilgi üretim sürecinde eşsiz bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda saha çalışmasının ve etkileşimin araştırmacı üzerinde dönüştürücü bir etkisi de vardır. Bununla birlikte, yarı yapılandırılmış mülakatların her yöntem biliminde olduğu gibi birtakım zorlukları da bulunmaktadır. Katılımcılara erişim, katılımcı ve araştırmacı arasındaki dinamik ilişki, araştırma sorusunun amaçladığı esas bilginin elde edilmesi ile uzun deşifre ve yorumlama süreçleri temel zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, dikkatlice tasarlanan bir araştırmanın tüm aşamalarında araştırmacının farkındalığını korumasının önemini altını çizmekte ve araştırmacıları yarı yapılandırılmış mülakatları kullanmaya teşvik etmektedir.

Günümüzde araştırmacılar, kuramsal ve pratik konuları göz önünde bulundurarak ve yarı yapılandırılmış mülakatların inceliklerini "öğrenerek" çalışmalarına yön verebilirler. Burada, yukarıdaki sıkça vurgulanan araştırmanın kalitesini artıran ve eşit derece önemli olan kuramsal ve pratik boyutlara dikkat çekmek istiyorum. Giriş bölümünde de söz ettiğim üzere yöntem bilimlerinde eğitimin ve yaparak öğrenmenin (*learning by doing*) rolü çok önemlidir. Özellikle yeni araştırmacılar genelde doktora programında bulunan metot derslerine odaklanarak değil aynı zamanda da hem yurt dışında hem de son dönemlerde Türkiye'de yaygınlaşan metot okullarına başvurarak bu konuda daha donanımlı bir hale gelebilirler. Yurt dışında Avrupa Siyasi Araştırmalar Konsorsiyumu (*European Consortium for Political Research*) ve Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği (IPSA) metot okulları, Türkiye'de ise son dönemlerde yapılmış ve yapılmakta olan Bilgi Metot Okulu ve IPSA Antalya Yaz Metot Okulu yöntem bilimi konusunda araştırmacıları geliştirecektir. Bunun yanında mülakatlarda sorular sorabilme, mülakatın akışına göre çalışmayı yönlendirme gibi pratik meseleler de yaparak öğrenmenin önemine dikkat çekmektedir. Burada en önemli tavsiye, araştırmacıların ve öğrencilerin öncelikle bu yöntemi araştırma yazınlarında/ödevlerinde kullanarak daha sonra ise üniversite ve sivil toplum bünyesinde yer alan projelere katılarak deneyimlemeleri olacaktır.

Son olarak bu çalışma, her ne kadar nitel araştırmaların önemli yapı taşlarından birisi olan yarı yapılandırılmış mülakatlar yöntemi konusunu derinlemesine incelese de sivil toplum çalışmaları özelinde, yarı yapılandırılmış mülakatları başka veri toplama yöntemleriyle de birleştirebilen çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu yöntem, sivil toplum çalışmaları alanında Türkiye'de yeterince gelişmemiştir. Karma yöntemlerle (*mixed methods*) yapılan çalışmalar ise alanda yeni sorular sormamıza, önemli araştırma alanlarının açılmasına ve Türkiye'de yöntem bilimlerinin gelişmesine imkan sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ackerly, B. A., ve True, J. (2010). *Doing feminist research in political and social science*, Palgrave Macmillan, New York.
- Adaman, F., Akbulut, B. ve Arsel, M. (2022), "The Political Economy of Environmental Policymaking in Turkey: A Vicious Cycle", *The Oxford Handbook of Turkish Studies*, (Der.: G. M. Tezcür), Oxford University Press, Oxford, 205-224.
- Adem, Ç. (2005). "Non-State Actors and Environmentalism", *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development?*, (Ed. F. Adaman ve M. Arsel), Ashgate, Aldershot, UK, 71-86.
- Akal, E. Kızıl Feministler (2011). *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Akboğa, S. (2017). "The current state of volunteering in Turkey", *Perspectives on Volunteering*, (Ed: J. Butcher ve C. J. Einolf), Springer, Cham, 245-261.
- Altan Arslan, Ş., Kara, N., ve Duranay, H. I. (2021). "Women's movements for the elimination of violence against women: lessons from oral history of the Law 4320 in Turkey", *Policy Studies*, 1-17.
- Arat, Y. (2008). "Contestation and Collaboration: Women's Struggles for Empowerment in Turkey", in Kasaba, R. (ed.) *The Cambridge History of Turkey, Volume 4: Turkey in the Modern World*, (Ed. R. Kasaba), Cambridge University Press, Cambridge, 388- 418.
- Arat, Z. F. K. (2022), "Gender Politics and the Struggle for Equality in Turkey", *The Oxford Handbook of Turkish Studies*, (Der.: G. M. Tezcür), Oxford University Press, Oxford, 627-647.
- Barbour, R. ve Kitinger, J. (1999). *Developing focus group research politics, theory and practice*, SAGE, London; Thousand Oaks, [Calif.].
- Bee, C., ve Kaya, A. (2017). "Youth and active citizenship in Turkey: Engagement, participation and emancipation. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*", 17/1, 129-143.
- Biehl, K. S. ve Aslan, Ö. (2021). *Göç ve Çevre Çalışmalarında Toplumsal Cinsiyet Nerede? Türkiye'de Sivil Toplumdan Örnekler*, Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmelyet Merkezi ve Raoul Wallenberg Enstitüsü, İstanbul. Elde edilme tarihi: 27 Nisan 2022, https://sugender.sabanciuniv.edu/sites/sugender.sabanciuniv.edu/files/2021-10/rwi_final19.11_0.pdf
- Blee, K. ve Taylor, V. (2002) "Semi-Structured Interviewing in Social Movement Research", *Methods of social movement research*, (Ed. B. Klandermans ve S. Staggenborg), University of Minnesota Press, Minneapolis, 92-117.
- Boşnak, B. (2021). "Politics of Subsidiarity in Refugee Reception: The Case of Civil Society in Turkey", *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 19/3, 301-315.
- Boşnak, B. (2016). "Europeanisation and De-Europeanisation Dynamics in Turkey: The Case of Environmental Organisations", *South European Society & Politics*, 21/1, 75-90.
- Brooks, S. M. (2013). "The Ethical Treatment of Human Subjects and the Institutional Review Board Process", *Interview Research in Political Science*, (Ed: L. Mosley), Cornell University Press, Ithaca and London, 67-83.
- Bryman, A. ve Bell, E. (2019). *Social Research Methods*, Fifth Canadian edition, Oxford University Press, Canada.
- Campbell, D. ve Çarkoğlu, A. (2019). "Informal Giving in Turkey", *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 30/4, 738-753.
- Coşar, S., ve Onbaşı, F. G. (2008). "Women's movement in Turkey at a crossroads: From women's rights advocacy to feminism", *South European Society & Politics*, 13/3, 325-344.
- Çakır, S. (2011). "Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası", *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, (Ed: S. Sancar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 505-533.
- Çakmaklı, D. (2015). "Active citizenship in Turkey: Learning citizenship in civil society organizations", *Citizenship Studies*, 19/3-4, 421-435.
- Çetinkaya, D. (2015). *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Della Porta, D. (2020). "Building Bridges: Social Movements and Civil Society in Times of Crisis", *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 31/5, 938-948.
- Denzin, N. K. (1989) *Interpretive Biography*, SAGE Publications Inc., London.
- Diner, Ç., ve Toktaş, Ş. (2010). "Waves of Feminism in Turkey: Kemalist, Islamist and Kurdish Women's Movements in an Era of Globalization", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12/1, 41-57.
- Doyle, J. L. (2017). "State control of civil society organizations: The case of Turkey", *Democratization*, 24/2, 244-264.
- Dworkin, S. L. (2012). "Sample Size Policy for Qualitative Studies Using In-Depth Interviews", *Archives of Sexual Behavior*, 41/6, 1319-1320.
- Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P. (2021). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Yentürk, N. ve Yurttagüler, L. (2020). *Türkiye’de Gönüllülük: Deneyimler, Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Feyduk, O. ve Zentai, V. (2019) “Göç Çalışmalarında Görüşme: Diyalog ve Ortak Bilgi Üretimine Doğru Bir Adım?”, *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar*, Göç Araştırmaları Derneği, İstanbul, 200-220.
- Fusch, P., Fusch, G. E., ve Ness, L. R. (2018). “Denzin’s paradigm shift: Revisiting triangulation in qualitative research”, *Journal of social change*, 10/1, 2.
- Gluck, S.,B. ve Patai, D. (1991). *Women’s words: The feminist practice of oral history*, Routledge, New York.
- Heper, M. (1992). “The ‘strong state’ and democracy: The Turkish case in comparative and historical perspective”, *Democracy and modernity*,(Ed: S.N. Eisenstadt),E.J. Brill, Leiden, 142–63.
- Kadırbeyoğlu, Z., Adaman, F. , Özkaynak, B. ve Paker, H. (2017) “The Effectiveness of Environmental Civil Society Organizations: An Integrated Analysis of Organizational Characteristics and Contextual Factors”, *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28/4, 1717–1741.
- Kalaycıoğlu, E. (2002). “Civil Society in Turkey: Continuity or Change?”, *Turkish Transformation: New Century- New Challenges*, (Ed.: B. W. Beeley), The Eothen Press, Huntingdon, 59-78.
- Kaldor, M.(2003). *Global civil society: An answer to war*, Polity Press, Cambridge.
- Kaliber, A. (2022). “Niteliksel Mülakatlarda Düşünsel Yaklaşım Üzerine Yeniden Düşünmek”, *Uluslararası İlişkilerde Metodoloji*, (Der.: E. Aydınlı), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 351-374.
- Kaliber, A. (2016). “De-Europeanisation of Civil Society and Public Debates in Turkey: The Kurdish Question Revisited”, *South European Society & Politics*, 21/1, 59-74.
- Keyman, E., ve İçduygu, A. (2003). “Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses”, *Citizenship Studies*, 7/2, 219-234.
- Klandermans, B. ve Staggenborg, S. (2002). *Methods of social movement research*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: an introduction to qualitative research interviewing*, SAGE, London.
- Leavy, P. (2014). *The Oxford Handbook of Qualitative Research*, Oxford University Press, New York.
- Linden, A., ve Klandermans, P. (2007). “Revolutionaries, wanderers, converts, and compliants: Life histories of extreme right activists”, *Journal of Contemporary Ethnography*, 36/2, 184-201.
- Lokot, M. (2021). “Whose Voices? Whose Knowledge? A Feminist Analysis of the Value of Key Informant Interviews”, *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1-8.
- Lune, H. ve Berg, B. L. (2017). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, Pearson, Essex.
- MacLean, L. M. (2013). “The Power of the Interviewer”, *Interview Research in Political Science*, (Ed: L. Mosley), Cornell University Press, Ithaca and London, 67-83.
- Mackreath ve Sağnıç (2017). *Türkiye’de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler*, Yurttaşlık Derneği, İstanbul. Elde edilme tarihi: 27 Nisan 2022, <https://hyd.org.tr/attachments/article/217/turkiyede-sivil-toplum-ve-suriyeli-multeciler.pdf>
- Mardin, Ş. (1969). “Power, civil society and culture in the Ottoman Empire”, *Comparative Studies in Society and History*, 11/3, 258-281.
- McMullin, (2021). “Transcription and Qualitative Methods: Implications for Third Sector Research”, *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 1-14.
- Morgan, D. (1993). *Successful focus groups advancing the state of the art*, SAGE, Newbury Park, Calif.; London.
- Mor Çatı (2009). *Şiddete Karşı Anlatılar: Ayakta Kalma ve Dayanışma Deneyimleri*, 2. Baskı, Mor Çatı Yayınları, İstanbul. Elde edilme tarihi: 27 Nisan 2022, <https://morcati.org.tr/attachments/article/97/siddete-karsi-anlatilar.pdf>
- Mosley, L. (2013). *Interview research in political science*, Cornell University Press, Ithaca.
- Neyzi, L. (2010). “Oral History and Memory Studies in Turkey”, *Turkey’s Engagement with Modernity: Conflict and Change in the Twentieth Century*, (Ed: C. Kerslake, K. Öktem ve P. Robins), Palgrave Macmillan UK, London, 443-459.

- Nimer, M. (2020). "Transforming state–civil society relations: centralization and externalization in refugee education", *New Perspectives on Turkey*, 63, 32-54.
- Paker, H., ve Keyman, E.F. (2020). "State, Civil Society, and Syrians in Turkey", (Ed: F. Baban ve K. Rygiel), *Fostering Pluralism through Solidarity Activism in Europe*, Palgrave Macmillan, Cham,107-132.
- Paker, H., Adaman, F., Kadirbeyoğlu, Z. ve Özkaynak, B. (2013). "Environmental Organizations in Turkey: Engaging the State and Capital", *Environmental Politics*, 22/5, 760–778.
- Robson,C. (1993) *Real World Research: a resource for social scientists and practitioner-researchers*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Rumelili, B. ve Boşnak, B. (2015) "Taking stock of the Europeanization of civil society in Turkey", (Ed:A. Tekin ve A. Güney),*The Europeanization of Turkey: polity and politics*, Routledge, London, 127-144.
- Seale,C. ve Rivas,C. (2012) "Using Software to Analyze Qualitative Interviews", (Ed: J. F. Gubrium, J., J.A. Holstein, A. Marvasti ve K. McKinney), *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft* , İkinci Baskı, (2nd ed.), SAGE Publications, Thousand Oaks, 427-440.
- Sherif, B. (2001). "The ambiguity of boundaries in the fieldwork experience: Establishing rapport and negotiating insider/outsider status", *Qualitative inquiry*, 7/4, 436-447.
- Spencer,L., Ritchie, J. Ormston,R., O’connor, W. ve BarnardM. (2014). "Analysis : Principles and Processes", *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*, (Ed.: J. Ritchie, J. Lewis, C. M. Nicholls ve R. Ormston), Sage, Los Angles.
- Strauss, A., ve Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research techniques: Techniques and procedures for developing grounded theory*, 2. Baskı, Sage Publications, Thousand Oaks.
- Sunata, U., ve Tosun, S. (2019). "Assessing the Civil Society’s Role in Refugee Integration in Turkey: NGO-R as a New Typology",*Journal of Refugee Studies*, 32 /4, 683-703.
- Süleymanoğlu-Kürüm, R. (2021). "Uluslararası İlişkilerde Nitel Yöntemlerle Makale Yazımı: Vaka Analizi ve İncelemleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42 /1, 149-168.
- Şahin, O., ve Akboğa, S. (2019). "Türkiye’de devlet-sivil toplum kuruluşları ilişkisi ve sivil toplum kuruluşlarına katılım",*International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7/2, 405-427.
- Şimşek, S. (2004). "The transformation of civil society in Turkey: From quantity to quality", *Turkish Studies*, 5/3, 46-74.
- Tekeli, Ş. (1995). *Women in modern Turkish society: A reader*, Zed Books, London.
- Valocchi, S. M. (2010). *Social movements and activism in the USA*, Routledge, London.
- Van der Zee, B. (2017) Democracy campaigner: governments are scared of the participation revolution, Guardian. Elde edilme tarihi: 27 Nisan 2022, <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/apr/25/democracy-campaigner-governments-are-scared-of-the-participation-revolution>.
- Yabancı, B. (2019). "Turkey’s tamed civil society: Containment and appropriation under a competitive authoritarian regime", *Journal of Civil Society*, 15/4, 285-306.
- Zihnioğlu, O. (2018). "The Prospects of Civic Alliance: New Civic Activists Acting Together with Civil Society Organizations", *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 30/2, 289-299.
- Zihnioğlu, Ö. (2013). *European Union civil society policy and Turkey : A bridge too far?*, Palgrave Macmillan, London.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).